

Н.Г. Сидорчук,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет)

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті розкриваються актуальність та основні тенденції розвитку професійно-педагогічної підготовки студентів університету у контексті вимог єдиного європейського освітнього простору на основі використання системного підходу.

Розвиток Української держави на сучасному етапі визначається у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні загальнолюдські цінності: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня тощо, що є атрибутом громадянського демократичного суспільства. Згідно зі "Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу", затвердженої Указом Президента України, поряд з іншими напрямками європейської інтеграції (політичним, економічним, правовим) особливе місце у реалізації інтеграційних процесів займає культурно-освітній, який передбачає впровадження європейських норм і стандартів в освіті та науці на основі узгодження положень системи вищої освіти; поширення власних здобутків у галузі освіти в Європейському Союзі.

Як відомо, Європа з давніх часів має значні досягнення у сфері освіти. Відповідно європейське освітнє співтовариство робить послідовні інтеграційні кроки з 1953 року, коли була прийнята Європейська конвенція про еквівалентність дипломів, які надають допуск до університетів, - до спільної декларації європейських міністерств освіти, прийнятої в Болоньї 19 червня 1999 року, і щорічних зустрічей міністрів вищої освіти країн Європи (остання відбулася у вересні 2003 року в Берліні), де приймають до єдиного європейського освітнього простору нові країни, які забезпечують виконання основних положень Болонської декларації. Європейський освітній простір ставить до своїх партнерів такі вимоги:

- запровадження єдиного додатка до диплома;
- підготовка фахівців за двома освітньо-кваліфікаційними рівнями: бакалавр і магістр;
- уведення європейської системи перезарахування кредитів (ЄСПК – ECTS);
- подолання перешкод для ефективного вільного пересування студентів, викладачів, науковців та адміністраторів;
- досягнення відповідної якості вищої освіти з урахуванням взаємовизнаних критеріїв та методологій;
- запровадження європейських критеріїв вищої освіти (узгоджені навчальні плани, інтегровані програми навчання, практичної підготовки до наукових досліджень тощо).

Виконання зазначених вимог не включає належного ставлення до національних культур, мов та освітніх систем, а також автономії університетів. Адже йдеться про глобальні параметри підготовки фахівця вищої кваліфікації, без яких неможливо нострифікувати дипломи різних країн, забезпечити вільний перехід студентів на навчання до інших європейських країн, створити європейську зону вищої освіти як засіб підвищення мобільності та працевлаштування молоді.

Одним із стратегічних завдань модернізації вищої освіти в Україні у контексті вимог єдиного європейського освітнього простору є розвиток освітніх систем, у тому числі професійно-педагогічних систем підготовки студентів університетів, які мають кінцеву множину характеристик, визначені функції, цілі, склад, структуру.

Системний підхід являє собою метод наукового пізнання. Принцип системності у загальному вигляді означає, що явища об'єктивної дійсності, які розглядаються з позицій закономірностей системного цілого і взаємодії складових його частин, утворюють особливу гносеологічну призму або особливе "вимірювання" реальності. Системний підхід передбачає виділення системи, структури, елемента як на рівні системи в цілому, так і кожної її підсистеми, з урахуванням такого кінцевого результату, якому підпорядковано функціонування системи.

У роботах філософів І.В.Блауберга, В.Н.Садовського, А.І.Уємова, Б.С.Українцева, Е.Г.Юдіна та інших глибоко проаналізовано різноманітні визначення поняття "система"; специфіка системного дослідження і вимоги, яким це дослідження має відповідати; представлений понятійний апарат щодо визначеної проблеми.

З позиції загальної теорії систем, поняття "система" є загальнометодологічним та визначається як множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють цілісність, стійку єдність із середовищем, якій притаманні інтегровані властивості та закономірності.

Використання системного підходу в дослідженнях педагогічних явищ вимагає: по-перше, визначення поняття "педагогічна система"; по-друге, побудови теоретичної моделі педагогічних систем; по-третє, доведення продуктивності запропонованої теоретичної моделі.

Вагомими і цінними матеріалами з методології педагогіки є теоретичні роботи Ф.Ф.Корольова, який першим визначив важливість системного підходу до вивчення та практичного впровадження педагогічних явищ. Системний підхід до характеристики педагогічних явищ вимагає: по-перше, визначення поняття "педагогічна система"; по-друге, побудови теоретичної моделі педагогічних систем; по-третє, доведення продуктивності запропонованої теоретичної моделі (тут йдеться про застосування методів математичної статистики).

Значний внесок у вивчення та удосконалення проблеми педагогічних систем зробили такі видатні вітчизняні науковці, як В.П. Безпалько, В.І. Гінецинський, Т.О. Ільїна, В.І. Загвязинський, Н.В. Кузьміна, І.О. Колеснікова, Ю.М. Кулюткін, М.М. Поташнік, Г.С. Сухобська та ін.

Педагогічну систему можна визначити як взаємозв'язок структурних і функціональних компонентів, які підпорядковані цілям формування в особистості учня готовності до самостійного, відповідального й продуктивного розв'язання задач у поданій системі (Кузьміна Н.В.).

Структурний компонент педагогічної системи – це основні базові характеристики педагогічних систем, сукупність яких, власне, утворює ці системи, по-перше, та відрізняє від усіх інших (непедагогічних) систем, по-друге.

Проаналізуємо процеси створення педагогічних систем:

1. ПС створюються там і тоді, де і коли виникає потреба суспільства у вихованні або навчанні, певної підготовки своїх членів різних вікових категорій. ПС різняться між собою цілями і разом з тим їх об'єднує загальна мета: передача знань, досвіду, виховання певних якостей особистості, поведінки, взаємин. Таким чином, педагогічна мета – важливий компонент будь-якої ПС.

2. ПС виникає тоді, коли в суспільстві накопичені певні знання, які повинні засвоїти ті чи інші групи людей. Таким чином, знання – важливий компонент будь-якої ПС.

3. ПС може виникнути тільки тоді, коли знайдені засоби досягнення певних цілей, тобто повинні бути знайдені засоби, форми і методи педагогічної взаємодії на конкретний контингент учнів, дозволяючи стосовно цього контингенту досягати цілей, які стоять перед ПС. Таким чином, наявність специфічних засобів педагогічної комунікації – обов'язковий компонент будь-якої ПС.

4. Будь-яка ПС може виникнути лише при наявності якогось контингенту людей, які мають потребу в певній підготовці, освіті або вихованні. Таким чином, учні – обов'язковий компонент будь-якої ПС.

5. ПС може виникнути лише в тому випадку, якщо є педагоги, які відповідають цілям системи, які володіють засобами комунікації, певними знаннями (в тому числі і психологічними) про об'єкт педагогічної взаємодії. Таким чином, наявність педагогів – обов'язковий компонент будь-якої ПС.

Усі ці компоненти є необхідними і достатніми для створення ПС. При відсутності будь-якого з них – систем не існує.

Ряд дослідників у якості самостійних компонентів ПС виділяють ще умови і результат ПС. Умови визначаються цілями, які стоять перед системою, і відповідністю їм змісту, засобів діяльності, кваліфікації педагогів і підготовленості учнів. Результат пов'язано з новоутвореннями в системі знань, умінь, навичок, світогляду, особистості учнів. Н.В. Кузьміна називає цей результат психологічним результатом, який залежить від навчальних планів, програм, підручників, навчальних посібників, книжок, також від якості уроків, лекцій, семінарських, практичних занять.

Щоб визначити відмінності між різними ПС, необхідно провести порівняння по п'яти компонентах. Вони відрізняються цілями, змістом навчально-виховної роботи, засобами педагогічної комунікації, віком, рівнем підготовки та складом учнів, рівнем кваліфікації педагогів.

Структурні елементи ПС, сукупність яких утворює наявність ПС, - це елементи найбільш чутливі до виникнення та вирішення основного протиріччя освіти. Приведення їх у відповідність з новими вимогами науково-технічного прогресу і дозволяє розв'язати основні протиріччя освіти. Н.В. Кузьміна виділяє їх на основі аналізу історії розвитку освіти в переломні епохи історії суспільства, аналізу нововведень у розвитку освіти видатними педагогами минулого та порівняльного дослідження діяльності педагогів сьогодення.

Кожна ПС розрахована на певний строк функціонування, тобто на цикл навчання. У процесі досягнення цілей носіями структурних компонентів системи стають люди, у діяльності яких структурні компоненти вступають у складну взаємодію, утворюючи тим самим функціональні компоненти ПС.

Функціональні компоненти ПС – це стійкі базові зв'язки основних структурних компонентів: між вихідним станом структурних елементів ПС і кінцевим шуканим результатом.

У педагогічних системах виділяються гностичний, проєктивний, конструктивний, комунікативний, організаційний функціональні компоненти.

Функціональні компоненти характеризують ПС в дії, коли кожен з виділених структурних компонентів у колективній, груповій, індивідуальній діяльності вчителів або учнів входить у нові відносини з іншими та підпорядковує їх взаємодію собі.

Кожен з функціональних компонентів має свою специфіку в реалізації педагогічного процесу.

Функціональні компоненти знаходяться у тісному взаємозв'язку, спільному для всіх учасників педагогічного процесу.

При виділенні педагогічної системи (ПС) треба вирішити, що є ціле (система) і частина, тобто підсистема (ПдС). Крім того, треба вирішити, з якими структурними і функціональними компонентами ПС вона пов'язана і як виміряти ці прямі й обернені зв'язки. В якості цілісної ПС можна розглядати всю систему народної освіти і частину її (ПдС) – систему професійної підготовки. В свою чергу, в якості цілісної ПС можна розглядати професійну підготовку в цілому і її частину (ПдС) – професійно-педагогічну підготовку студентів університетів.

Структурні та функціональні елементи ПС – це елементи найбільш значущі, які зумовлюють досягнення шуканого кінцевого результату, що повинно бути закладено в самій ПС, у всіх її ПдС, щоб кінцевий і проміжний результати були позитивними.

Таким чином, реалізація професійно-педагогічної підготовки студентів університетів у контексті вимог єдиного європейського освітнього простору потребує розробки, обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічної системи, що включає всі її структурні компоненти.

Освітньо-педагогічна система є одним із показників реформаторського шляху розвитку соціальних систем. Процес динаміки педагогічної системи є сукупністю змін усіх її елементів і зв'язків залежно від динаміки навколишнього середовища. Інноваційне оновлення педагогічних систем має сприяти зростанню особистісного потенціалу як важливої передумови ефективного функціонування будь-яких соціальних систем та передбачає:

- оновлення змісту діяльності суб'єктів педагогічного процесу внаслідок розширення якості та складності виконання операцій і функцій, заміни одних операцій іншими (наприклад, розширення функції контролю);
- зміну організації діяльності: режиму, інтенсивності, умов для діяльності (уведення "вільного розкладу", самостійне визначення інтенсивності та режиму роботи за обов'язкового виконання всього необхідного обсягу завдань за певний проміжок часу);
- участь в управлінській діяльності, делегування повноважень і відповідальності, створення умов для колегіального прийняття рішень;
- зміну умов і засобів навчальної праці завдяки оснащенню комп'ютерами й оргтехнікою;
- зміну форм організації педагогічного процесу: зменшення фронтальних форм діяльності, надання пріоритетності груповій, кооперативній та колективній формам, що об'єктивно сприяє самовираженню, саморозвитку учасників педагогічного процесу, приводить до групової соціальної відповідальності за результати діяльності й відповідно – до появи синергетичного ефекту;
- зміну соціально-психологічного клімату на основі психо-технічних прийомів, коли знижується психологічне навантаження всіх учасників освітнього процесу.

Продуктивне розв'язання означеного кола проблем потребує детального вивчення теоретичних основ, законів, закономірностей розвитку соціальних систем, оскільки педагогічна система – це організована соціальна система, яка за своєю суттю є природно-штучним об'єктом (Остапчук О.) Штучна складова уособлює всі технологічні й матеріальні елементи педагогічної системи, які можуть бути формально описані й функціонально розміщені в структурі системи, а природна ("людська") складова зумовлена поняттям особистісного розвитку людини й загальним рівнем культурного розвитку суспільства.

Системність розгляду проблеми модернізації професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців передбачає виділення педагогічних систем із соціального середовища й визначення їх природної суті в умовах нового підходу, що відстоює багатомірність і багатоваріантність історичного розвитку, його альтернативність, з одного боку, і незворотність еволюційного руху – з іншого.

Особливої ваги визначена проблема набуває на етапі отримання вищими педагогічними навчальними закладами статусу класичних університетів, оскільки у сучасному суспільстві професійна підготовка фахівців усіх галузей господарства включає педагогічну складову (галузеві педагогіки: авіаційна, військова інженерна, культурно-освітня, лікувальна тощо). Це зумовлено потребами передачі галузевого досвіду у контексті розвитку соціальних систем.

Останнє зумовлює потребу пошуку нових підходів, теоретичного обґрунтування та впровадження у навчальний процес університетів інноваційних систем професійно-педагогічної підготовки студентів у світлі транснаціональних проблем вищої освіти. Обрана стратегія передбачає не руйнування, а розвиток, якісні зміни діючих педагогічних систем. Тому в основу побудови системи професійно-педагогічної підготовки студентів університету в ході нашого дослідження буде покладено "педагогічний маршрут" як один із видів педагогічної системи, теоретично обґрунтований Н.В.Кузьміною.

Проблема становлення, розвитку та оновлення вищої освіти в цілому, та системи професійно-педагогічної підготовки у вищих навчальних закладах зокрема, знайшла своє відображення як у історико-педагогічних, так і у теоретико-методичних джерелах.

Науковцями розглядається історичний аспект розбудови вищої освіти (Дем'яненко Н.М., Джурицький О.М., Майборода В.К., Хижняк З.І.), вершинні прояви оновлення системи вищої освіти в Україні та у країнах Західної Європи (Алексюк А.М., Герасина Л.М., Давидов Ю.С., Єфименко Г.Г., Корсак К.В., Красніков В.М., Новомінський О.М., Пуховська Л.П.), проблеми загальнодидактичних основ реалізації професійно-педагогічної підготовки студентів університетів та вищих педагогічних навчальних закладів (Абдуліна О.А., Архангельський С.І., Вітвицька С.С., Галузинський В.М., Гусак П.М., Євтух М.Б., Зінов'єв С.І., Зязюн І.А., Мороз О.Г., Нічкало Н.Г.), окремі аспекти професійно-педагогічної підготовки у вищих навчальних закладах освіти (Барбіна С.С., Богданова І.М., Вергасов В.М., Ільїна Т.О., Козаков В.А., Сметанський М.І., Юрченко В.І.) та університетах (Глузман О.В.), психологічні основи професійно-педагогічної підготовки у системі вищої освіти (Ананьєв Б.Г., Петровський О.В., Семіченко В.А.), шляхи удосконалення педагогічної освіти та її інтеграції в європейський освітній простір (Кремень В., Матвієнко П., Огієнко С., Олійник В., Остапчук О., Сбруєва А., Синенько С., Сікорський П.); проблеми освітніх інноваційних процесів, правового забезпечення інноваційної освітньої діяльності, теоретичних основ педагогічного менеджменту (Маслов В., Підласий І., Симонов В., Поташник М., Даниленко Л., Орлова А.).

Різні аспекти застосування системного підходу у професійно-педагогічній підготовці студентів вищих навчальних закладів набувають особливої актуальності і розробляються у багатьох напрямках: теоретичні основи загальної теорії систем (І.В.Блауберг, В.П.Кузьмін, В.М.Садовський, Б.С.Українець, І.Т.Фролов, Е.Г.Юдін); теоретичні засади управління соціальними системами на основі визначення функцій управління ними, розкриття їх специфіки, об'єктивного взаємозв'язку та взаємозумовленості (Афанасьєв В., Берг А., Гвішіані Д., Мілос

М., Файоль А.); системно-синергетичний підхід до розуміння педагогічної реальності (Крилов В., Лутай В., Новикова Л., Редюхін В., Розін В., Шевельова С.); застосування системного підходу до вивчення педагогічних явищ (Архангельський С.І., Братко А.А., Дмитрієва М.С., Жук Т.В., Ільїна Т.А., Кузьміна Н.В., Тализіна Н.Ф.).

Незважаючи на достатню кількість досліджень, проблема модернізації системи професійно-педагогічної підготовки студентів університетів як один із напрямів ухвалення вітчизняної вищої освіти до європейського простору вищої освіти є практично не розробленою і потребує всебічного комплексного вивчення, а також створення нової моделі навчального процесу, яка б відповідала новим соціальним, освітнім, культурно-просвітницьким тенденціям, підвищенню рівня професіоналізму і компетентності, соціальної відповідальності майбутніх фахівців, формуванню їх загальнолюдських ціннісних орієнтацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузьміна Н.В. Понятіе "педагогическая система" и критерии ее оценки // Методы системного педагогического исследования: Уч. пособие. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1980. - С.7-45.
2. Кузьміна Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. - М.: Высшая школа, 1989. - 167с.

Матеріал надійшов до редакції 3.09.2004 р.

Сидорчук Н.Г. Основные тенденции развития системы профессионально-педагогической подготовки студентов университета в свете требований единого европейского образовательного пространства.

В статье раскрывается актуальность и основные тенденции развития профессионально-педагогической подготовки студентов университетов в свете требований единого европейского пространства на основе использования системного подхода.

Sidorciuk N. G. Main tendencies in forming of professional pedagogical training systems of university students as for the demands of the united European.

The article deals with topicality and main tendencies in forming the professional pedagogical training of university students as for the demands of the united European community on the systematic approach.